

ЛОКАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН: СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ

LOCAL REGULATION FOR INTERNAL ECONOMIC RELATIONS: THE NATURE AND PRINCIPLES

Руденко М.П.,

*аспірант кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена локальному регулюванню внутрішньогосподарських відносин. Досліджується місце локального регулювання у системі правового регулювання, його співвідношення із саморегулюванням та взаємозв'язок із державним регулюванням господарських відносин. Розкривається сутність та принципи локального регулювання внутрішньогосподарських відносин.

Ключові слова: внутрішньогосподарські відносини, локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин, принципи локального регулювання, нормативно-правове регулювання внутрішньогосподарських відносин, саморегулювання.

Статья посвящена локальному регулированию внутрихозяйственных отношений. Исследуется место локального регулирования в системе правового регулирования, его соотношение с саморегулированием и взаимосвязь с государственным регулированием хозяйственных отношений. Раскрывается сущность и принципы локального регулирования внутрихозяйственных отношений.

Ключевые слова: внутрихозяйственные отношения, локальное регулирование внутрихозяйственных отношений, принципы локального регулирования, нормативно-правовое регулирование внутрихозяйственных отношений, саморегулирование.

The article is devoted to local regulation for internal economic relations. In this article we tried to find the place of local regulation in the system of legal regulation. We reveal the essence and principles of local regulation of internal economic relations.

Key words: internal economic relations, local regulation of internal economic relations, principles of local regulation, legal regulation of internal economic relations, self-regulation.

Постановка проблеми і актуальність теми. Локальне регулювання є одним із видів правового регулювання, яке у окремих галузях права, у тому числі й господарському праві, набуває суттєвої специфіки. Незважаючи на це, належне вивчення проблематики локального регулювання внутрішньогосподарських відносин фактично відсутнє. Відтак існує практична і теоретична потреба з'ясувати сутність локального регулювання внутрішньогосподарських відносин та виявити принципи, на яких воно ґрунтується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх працях окремі аспекти локального регулювання господарських відносин вивчали: О.М. Вінник, О.Р. Кібенко, В.С. Щербина та ін. Однак локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин не було предметом самостійного дослідження і не знайшло свого висвітлення у працях вказаних вчених.

Метою наукової статті є дослідження локального регулювання внутрішньогосподарських відносин шляхом розкриття його сутності та принципів.

Вклад основного матеріалу. Внутрішньогосподарські відносини у всьому різноманітті своїх проявів складають складну сукупність організаційно-впорядковуючих взаємозв'язків, які існують між конкретними підрозділами господарюючих суб'єктів, їх органами та власне суб'єктами господарювання. Законодавець не ставив собі за мету надати повномасштабне регулювання відповідним суспільним відносинам. В окремих аспектах внутрішньо-

організаційне регулювання господарських відносин законодавство відносить до сфери відання відповідних господарюючих суб'єктів, наділяючи їх правом здійснювати локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин на власний розсуд.

Локальне регулювання є діяльністю конкретного господарюючого суб'єкта із впорядкування своєї внутрішньоорганізаційної діяльності за посередництвом прийняття відповідних нормативних регуляторів, формалізація яких відбувається в рамках актів локального регулювання. Отже, правове регулювання внутрішньогосподарських відносин відбувається шляхом поєднання засобів впливу державного та локального регулювання.

Зауважимо, що локальне регулювання господарських відносин розуміється у двох аспектах: а) «локальне» з точки зору територіальної дії нормативно-правового акту (акти органів державної влади регіонального та місцевого рівня, а також органів місцевого самоврядування); б) «локальне» з погляду прийняття певного акту самим суб'єктом господарювання та яке має обмежену дію за колом осіб. Саме у останньому розумінні ми вживаємо словосполучення «локальне регулювання».

Важливим питанням є співвідношення локального регулювання внутрішньогосподарських відносин із саморегулюванням у сфері господарювання. Саморегулювання є міждисциплінарним поняттям, під яким розуміється здатність об'єкта зберігати свою

цілісність і властивості системи. Саморегулювання, як відмічають теоретики права, є властивістю правової системи, що виражається, зокрема, в її самоорганізації: здатності правової системи зберігати базові властивості системи – стійкість, цілісність, здатність чинити опір деструктивному зовнішньому впливу [1, с. 10, 28]. Вважаємо, що процес саморегулювання властивий і окремим структурним частинам правової системи, зокрема системі права, тобто окремим галузям права. Механізм саморегулювання відносин у сфері підприємницької діяльності розглядають як законодавчо визначену послідовність елементів, яка доповнюється приватною ініціативою суб'єктів цих відносин, що виражається у їх правомірних діях, спрямованих на встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків, безпосередньо пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності в межах, наданих законом або іншим засобом регулювання. Цей механізм характеризується такою послідовністю елементів: правове регламентування відносин (формування моделі відносин) та здійснення прав та обов'язків (механізм реалізації норм права, механізм захисту суб'єктивних прав та інтересів, механізм правової відповідальності) [2, с. 80]. Таким чином, локальне регулювання за своєю сутністю є саморегулюванням, оскільки правові норми, що містяться у локальних нормативних актах суб'єктів господарювання, приймаються самими учасниками внутрішньогосподарських відносин та поширюють свою дію на останніх. Приписи локальних актів одного господарюючого суб'єкта не поширюють свою дію на інших суб'єктів господарювання, які впорядковують свою внутрішньогосподарські відносини самостійно.

Очевидно, що саморегулювання не вичерпується регулюванням відносин, які існують у рамках підприємства (корпоративних, трудових, внутрішньогосподарських), але й охоплює координаційне регулювання суб'єктів господарювання (з використанням договірної форми), а також регулювання, що здійснюється саморегулювальними організаціями. Тобто можемо вести мову про різнорівневе саморегулювання господарських відносин: а) макрорівень та б) мікрорівень, який представлений: (1) договірною та (2) позадоговірною формами саморегулювання. Отже, локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин є одним із проявів саморегулювання на мікрорівні; співвідношення локального регулювання із саморегулюванням може бути представлене як співвідношення цілого і частини.

Важливим є те, що законодавець безпосередньо заклав фундамент для розвитку саморегулювання господарських (у тому числі й внутрішньогосподарських) відносин. Так, одним із важливих принципів правового регулювання господарських відносин є принцип обмеження державного регулювання економічних процесів. Він спрямований на забезпечення свободи суб'єктів господарювання врегульовувати свої відносини на власний розсуд у рамках, що не регламентовані законом та не суперечать йому, тобто здійснювати саморегулювання. Перевага са-

морегулюванню господарських відносин має також надаватись, виходячи із конституційних положень про свободу підприємницької діяльності.

Аналізуючи загальні аспекти регулювання внутрішньогосподарських відносин, можемо прийти до висновку, що державне регулювання направлене на забезпечення переважно публічних інтересів. Локальне регулювання має своїм цільовим призначенням забезпечити реалізацію приватно-правових інтересів господарюючого суб'єкта. Водночас такого роду приватно-правовий інтерес господарюючого суб'єкта має специфічний характер. Він полягає в тому, щоб: а) деталізувати окремі аспекти взаємодії суб'єктів внутрішньогосподарських відносин; б) пристосувати внутрішньоорганізаційне регулювання суб'єкта господарювання до специфіки його статутної діяльності; в) забезпечити визначеність внутрішньогосподарських відносин. Внутрішньоорганізаційне (локальне) регулювання діяльності конкретного господарюючого суб'єкта не повинно дублювати нормативні приписи, які приймаються в рамках державного регулювання. Завдання локальних актів полягає в конкретизації, закріпленні в нормативному порядку специфіки внутрішньоорганізаційних аспектів діяльності суб'єкта господарювання.

Коли йдеться про спрямованість дії норми права, важливою є природа інтересу (приватний чи публічний), на реалізацію якого вона направлена. Разом із тим необхідно чітко усвідомлювати, що зазначені вище інтереси перебувають у тісній взаємодії та взаємозалежності один від одного. Це підтверджується тим, що реалізація виключно публічного інтересу не може бути самоціллю нормативного регулювання. У своїй множинності реалізовані приватні інтереси забезпечують реалізацію публічного інтересу, який полягає в забезпеченні належного функціонування суспільної формації як єдиного комплексного цілого. Кінцевою метою локального регулювання є оптимізація та раціоналізація господарської діяльності суб'єкта господарювання, яка направлена на забезпечення реалізації його статутних цілей та економічних (господарських) завдань.

Локальне та державне регулювання перебувають у тісній взаємодії та чіткому підпорядкуванню локального регулювання державному. На наш погляд, державне регулювання є первинним по відношенню до локального регулювання, оскільки інтегративною складовою локального регулювання внутрішньогосподарських відносин є державне (законодавче) регулювання. У будь-якому випадку, державне регулювання повинно розглядатись як таке, що превалює за своїм регулятивним значенням над локальним регулюванням. Це зумовлено такими причинами: а) нормативні приписи державного регулювання приймаються публічно-владними суб'єктами нормотворчості; б) нормативні приписи державного регулювання мають вищу юридичну силу порівняно з положеннями локально-регулятивного значення; в) приписи локального регулювання не можуть суперечити нормативним положенням державного регулювання, адже у протилежному випадку вони не

підлягають правозастосуванню. Водночас відмітимо, що вони повинні сприйматися як інтегративні елементи одного цілого, які гармонійно взаємодіють один з одним, тим самим забезпечуючи належне регулювання внутрішньогосподарських відносин суб'єкта господарювання. Фактично у своїй сукупності та взаємодії нормативні приписи локального та державного характеру встановлюють правовий режим регулювання внутрішньогосподарських відносин. У цьому випадку під правовим режимом слід розуміти особливий алгоритм нормативно закріпленого правового регулювання внутрішньогосподарських відносин, що виражається у комплексній взаємодії юридичних засобів, які мають своїм цільовим спрямуванням забезпечити належну організацію та здійснення господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Очевидно, що локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин повинно мати певний фундамент, основу, яка визначає його спрямованість. Вказане актуалізує питання про принципи, на яких має ґрунтуватися локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин. Вбачається, що процес локального регулювання внутрішньогосподарських відносин ґрунтується на принципах, які можна розподілити на загальні та спеціальні. Загальними є принципи, що притаманні нормативно-правовому (державному) та локальному регулюванню; тоді як спеціальні принципи відбивають специфіку лише локального регулювання господарських, у тому числі й внутрішньогосподарських відносин. До загальних принципів відносяться такі: обґрунтованість, науковість, повнота, формальна визначеність.

Принцип обґрунтованості виявляється у доцільності прийняття суб'єктом господарювання локальних нормативних актів для врегулювання внутрішньогосподарських відносин. Господарська організація, враховуючи наявність внутрішніх та відокремлених підрозділів, органів, обсяги виробництва, кількість працюючих та інші кількісно-якісні показники своєї діяльності, самостійно приймає рішення про форми регулювання внутрішньогосподарських відносин. Так, правовий статус органів, внутрішніх підрозділів організації може визначатися в установчих документах організації або окремим локальним нормативним актом.

Принцип науковості тісно пов'язаний із попереднім принципом та полягає у тому, що при розробці локальних актів необхідно керуватися теоретичними положеннями, які напрацьовані в межах наук, що займаються вивченням окремих аспектів процесу організації та здійснення господарської діяльності: економіка, юриспруденція, менеджмент та ін.

Принцип повноти означає, що у локальних актах мають бути охоплені максимально можливі аспекти взаємовідносин суб'єктів внутрішньогосподарських відносин, які можуть виникнути у процесі організації та здійснення господарської діяльності. Особливо це стосується випадків, коли законодавство не регулює окремі внутрішньогосподарські відносини або ж надає право суб'єкту господарювання самостійно їх регулювати.

Принцип формальної визначеності проявляється у двох взаємопов'язаних площинах. По-перше, правила поведінки суб'єктів внутрішньогосподарських відносин мають бути зафіксовані у формі письмового документа (статут, положення, правила тощо), оскільки це відповідає інтересам як самих суб'єктів, так і третіх осіб. По-друге, зафіксовані правила повинні не допускати їх багатозначного тлумачення, тобто бути однозначними.

Спеціальними принципами є принцип субсидіарності, принцип факультативності та принцип відносної автономії.

Принцип субсидіарності пов'язаний із тим, що локальне регулювання є додатковим видом регулювання внутрішньогосподарських відносин поряд із державним регулюванням. Субсидіарність такого регулювання полягає в тому, що кожний окремо взятий суб'єкт господарювання в обов'язковому порядку підпорядковується положенням нормативно-правових актів загальнообов'язкового характеру (законів, підзаконних нормативно-правових актів). Нормативні акти локального характеру завжди є додатковими джерелами регулювання по відношенню до зазначених загальнообов'язкових до застосування нормативно-правових актів. Локальні акти регулювання підлягають застосуванню тільки в тому випадку, якщо вони не суперечать приписам чинного законодавства.

Принцип факультативності зумовлений, насамперед, тим, що суб'єкт господарювання самостійно вирішує, чи є для нього необхідним, доцільним здійснювати правове регулювання внутрішньогосподарських відносин за посередництвом локальних нормативних актів. Як правило, необхідність у локальному регулюванні виникає у складних за своєю організацією, структурою та функціональними зв'язками суб'єктів господарювання. Суб'єкт господарювання має право вирішувати не лише питання, як врегулювати ті чи інші відносини, але й чи врегулювати взагалі. Разом із тим слід зауважити, що цей принцип не має абсолютного характеру, оскільки від обмежується у двох аспектах: (1) у значній кількості випадків законодавство містить прямі приписи щодо обов'язковості прийняття суб'єктом господарювання тих чи інших нормативних актів локального регулювання (наприклад, статут, правила біржової торгівлі, положення про відокремлений підрозділ), (2) а також вимоги щодо змісту таких актів (наприклад, вимоги щодо змісту статуту акціонерного товариства).

Принцип відносної автономності відбиває місце та значення локального регулювання у системі правового регулювання як такого. Так, локальне регулювання є самостійним видом регулювання господарських відносин на мікрорівні – рівні, представленому відносинами у межах суб'єктів господарювання. На цьому рівні пряме державне регулювання замінюється на саморегулювання. Держава дозволяє значний обсяг відносин врегулювати суб'єктам господарювання самостійно на власний розсуд, керуючись своїми інтересами. Однак така автономність регулювання є відносною, оскільки залежить від того, на переважне задоволення яких

інтересів спрямована діяльність суб'єкта господарювання – приватних чи публічних. Залежно від привалювання тих чи інших інтересів держава визначає ступінь можливого саморегулювання господарських відносин шляхом використання відповідних засобів: дозволів, рекомендацій, заборон.

Таким чином, принципи локального регулювання внутрішньогосподарських відносин відображають характеристику відповідних регулятивних процесів як на етапі правостановлення, так і на етапі право-реалізації. Загальними принципами є: обґрунтованість, науковість, повнота, формальна визначеність; спеціальними – принцип субсидіарності, принцип факультативності та принцип відносної автономії. Саме спеціальні принципи відбивають змістовну природу локального регулювання внутрішньогосподарських відносин.

Вказані принципи мають теоретичне і практичне значення: а) визначають спрямованість та окреслюють рамки локального регулювання внутрішньогосподарських відносин; б) допомагають уникнути неоднозначностей та прогалін у регулюванні внутрішньогосподарських відносин; в) гарантують правильне та ефективне використання локальних нормативних актів суб'єктів господарювання; г) дозволяють розкрити особливості локального регулювання внутрішньогосподарських відносин, його співвідношення із державним регулюванням, а також врахувати специфіку внутрішньогосподарських відносин за участю окремого суб'єкта господарювання.

Проведене дослідження локального регулювання внутрішньогосподарських відносин дає можливість зробити такі **висновки**:

1) локальне регулювання за своєю сутністю є саморегулюванням, оскільки правові норми, що містяться у локальних нормативних актах суб'єктів господарювання, приймаються самими учасниками внутрішньогосподарських відносин та поширюють свою дію на останніх. Співвідношення локального регулювання із саморегулюванням може бути представлено як співвідношення цілого і частини;

2) завдання локального регулювання полягає в конкретизації державного регулювання, його пристосуванні до специфіки статутної діяльності суб'єкта господарювання, а також уникненні прогалін у правовому регулюванні внутрішньогосподарських відносин;

3) державне регулювання є первинним щодо локального регулювання, оскільки інтегративною складовою локального регулювання внутрішньогосподарських відносин є державне (законодавче) регулювання. Ці два види регулювання повинні сприйматися як інтегративні елементи одного цілого, які гармонійно взаємодіють один з одним, тим самим забезпечуючи ефективне регулювання внутрішньогосподарських відносин суб'єкта господарювання;

4) загальними принципами локального регулювання є: доцільність, обґрунтованість, науковість, оперативність, повнота, формальна визначеність; спеціальними – принцип субсидіарності, принцип факультативності та принцип відносної автономії. Саме спеціальні принципи відбивають змістовну природу локального регулювання внутрішньогосподарських відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скоробогатов В.Ю. Саморегулирование как свойство правовой системы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В.Ю. Скоробогатов ; НИУ ВШЭ. – М., 2013. – 186 с.
2. Кочин В.В. Поняття та характеристика механізму саморегулювання підприємницьких відносин / В.В. Кочин // Приватне право і підприємництво. – 2015. – Вип. 14. – С. 77–81.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 №436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.